

KAŽDODENNOST A MÉDIA

OBSAH PŘEDNÁŠKY:

A/ CÍL A STRUKTURA KURZU

**B/ TEORIE KAŽDODENNOSTI – ZÁKLADNÍ
VYMEZENÍ**

**C/ SEMINÁŘ: PROJEKCE „každodennost jako
nástroj filmového vyprávění“**

CÍL KURZU:

- Problematizovat zdání jasnosti, srozumitelnosti a samozřejmosti každodenní role **televize** a tzv. „nových médií“.
- Naznačit jak dochází k tomu, že se tyto **socio-technické**, techno-kulturní fenomény stávají v procesu každodenní domestikace téměř neuchopitelnými, a to přesto, že jsou neustále s námi.

HLAVNÍ OTÁZKY:

- **Jak došlo k tomu, že se televize a nové ICT tak intimně a hluboko zapsaly do každodenních životů populace téměř na celém světě?**
- **Prostřednictvím jakých mechanismů byly/jsou televize a ICT začleňovány do moderní či pozdněmoderní každodennosti?**
- **Jak lze charakterizovat proměny chování televizního (mediálního) publika?**

TŘI KLÍČOVÉ POJMY

a čtyři základní teze:

- **KAŽDODENNOST**
- **TELEVIZE JAKO SOCIOTECHNICKÝ SYSTÉM**
- **MEDIÁLNÍ PUBLIKA**

I. TEZE

- Televize jakož i další ICT jsou významným **produktem** a současně i **spolutvůrcem** kapitalistické verze **modernity**, respektive její globalizující se podoby.
- Není s ní však svázána jen jako forma ekonomické aktivity a hraje též roli vlivné kulturní síly formující a produkující moderní individuální i skupinovou zkušenost.
- **Nemůžeme ji proto automaticky zahrnout mezi ostatní technologie**, od kterých se odlišuje především svou schopností výrazně ovlivňovat společenské i kulturní děje. Televize je křehkým **socio-technickým systémem**, který v sobě nese **dvě sady významů**:

a/ Ty, které jsou více méně intencionálně **konstruovány jejich producenty**, a

b/ ty, jež jsou důsledkem její **potenciální otevřenosti** jak v hardwarové, tak i softwarové oblasti.

Televize a ICT tak vedou dvojí život.

Na straně jedné **naplňuje záměry svých tvůrců**, na straně druhé pak **v kontaktu se sociálním i technologickým prostředím své původní určení modifikují**. Existuje zde **dvojitá povaha jejich závislosti**:

a/ na **obsazích**, které produkují v rámci daného kulturního kontextu,

b/ na **technickém aparátu**, který jí umožňuje vlastní distribuci významů. Komunikační technologie fungují jako

MATERIÁLNÍ I SYMBOLICKÝ OBJEKT.

II. TEZE

Televize a ICT je neoddělitelnou součástí naší každodennosti a do značné míry **kolonizovala její prostorovou a časovou dimenzi**, tedy dvě základní souřadnice sociální reality.

-V rámci tohoto procesu se stále významněji podílí na konstrukci **ontologického bezpečí** svých diváků.

Dialektická televizní artikulace úzkosti/bezpečí de facto posiluje náš pocit bezpečného zakoušení každodenního života.

-Vysoká míra ritualizace užívání televize i ICT, respektive jejich obsahová stereotypizace plní de facto roli nástroje zachování statu quo. **Mytickou funkci opory sociálního řádu.**

III. TEZE

- Televize i ICT se významně podílejí na postupném **restrukturování povahy domova**, resp. “situační geografie” rodinného života.
- Televize asi nejvýrazněji ze všech moderních technologií již od svého masového zavedení podporuje **“projekt domácího městského, respektive předměstského štěstí”** lokalizovaného, či přesněji, uzavřeného do činžovních či panelových bytů, nebo do prostoru rodinného domku, kde nepochybně ovlivnila organizaci našeho domácího života a začala plnit roli jakéhosi **věčně plápolajícího domácího krbu.**

- **Z televize — zázračné hračky se postupně stalo projekční plátno snů i depresí, centrum rodinného života majoritní populace.**
- V tomto smyslu pak můžeme interpretovat sledování televize i užívání ICT jako proces **“extenze”** každodenního chování individuí i celých rodin a jejich základních hodnot, které jsou konstruovány a zakořeněny v širokém spektru kulturních souvislostí rodinného života.

IV. TEZE

- “Každodenní perspektiva” ve vztahu k analýze tzv nových publik vede vědecký zájem k modelu favorizujícímu aktivní roli publika.
- Uvedený trend však nese některé základní problémy či otázky.
 - Musí být *aktivní divák* nezbytně vždy ve střehu? Měl by být kreativní? Musí „aktivní zpracování“ televizních obsahů znamenat popření “preferovaných” či dominantních významů? Není oslava tzv. aktivního publika jen přikývnutím k logice tzv. “ratingové demokracie” či “ratingové estetiky”.

KAPITOLA I.

KAŽDODENNOST JAKO JEDINÁ SKUTEČNÁ, PRAVÁ SOCIÁLNÍ REALITA?

- Obtíže s vymezením. Pro fenomén každodennosti je charakteristická:

A/ materiální či prostorová neuchopitelnost,

B/ rozporuplnost a tendence přesahovat běžně používané sociálně vědní kategorie.

LEBENSWELT

- Počátky užívání kategorie **každodennost** můžeme nalézt v Husserlově fenomenologii. Pojem „**Lebenswelt**“ (životní svět) představuje každodenní sféru, ve které se odehrává běžné vědomí, sféru která není zpochybňována. Je považována za **samozřejmou**.

- To, že se v této souvislosti hovoří o světě zdravého rozumu „common sense“ nemá nic společného se substanciální racionalitou jako myšlenkovým procesem.
- Jde maximálně o racionalitu instrumentální či spíše o pragmatické reagování na svět, který je vnímám jako daný.
- Porozumět zde neznamená nutně pochopit, ale spíše využít
- nebo možná jen „užít“ s cílem „přežít“.

STRUKTURY SMYSLU

- Podle Alfreda Schutze se každodennost jako životní svět uzavírá do „**struktur smyslu**“ (finite province of meaning). Jde de facto o mikrosvěty, do kterých můžeme zahrnovat i svět snů, svět divadla, svět náboženství, svět hry, svět fantazie apod.
- Každodennost představuje svrchovanou realitu, prvotní svět s nímž se dostáváme do styku. Všechny ostatní světy jsou odvozené.
- Můžeme ignorovat všechny standardní sociálněvědné kategorie, ale **nemůžeme se vyvázat z každodennosti.**

Náš vztah ke každodennosti je charakterizován:

- 1/ neproblematickým, receptivním vztahem
- 2/ vlastnictvím specifického vědění – (stock-knowledge-at hand)
- 3/ primárně pragmatickým přístupem,
- 4/ specifičností biografických situací jednotlivých aktérů, která vede k tomu, že lidé nepřikládají různým elementům zakoušené každodennosti stejné významy, byť jde o strukturálně stejné situace. **Liší se totiž jejich systémy relevance,**
- 5/ porozumění je tak v této perspektivě možné jen proto, že používáme podobné prostředky „**typizace situací**“ (typifikace), které činí svět předvídatelným.

Je „každodennost“ tématem výjimečného, individuálního jednání nebo je třeba chápat ji jako obecnou, sklenující strukturu, která spojuje velké skupiny lidí?

- Spojení „každodenní život“ v sobě nese cosi záhadného či alespoň ne zcela zachytitelného.
- Co je klíčový sektor, do kterého bychom mohli umístit chudobu i bohatství každodenního života, který je současně nekonečně bohatý (alespoň potenciálně) a nekonečně prázdný či odcizený?

- **Kde se dá taková zážitková kvalita identifikovat?**
- **Kde se z pohledu této kategorie odehrávají klíčové interakce?**
- **Je to prostor:**
 - 1/ **fragmentované práce,**
 - 2/ **rodinného života**
 - 3/ **volného času?**
- **Zahrnuje každodennost jen volnočasové aktivity nebo je její součástí i pracovní čas?**
- **Týká se jen rodinného života nebo i prchavých okamžiků prožitých mimo instituce moderní společnosti?**

- **Zdá se zřejmé, že každodennost zahrnuje všechny uvedené aspekty, a to v jednotě jejich působení.**
- **Definice každodenního života v jeho pojetí zahrnuje všechny aspekty lidského života, tedy nejen problematiku rodiny nebo volného času.**

NUDNÉ vs. MYSTREIÓZNÍ

- Každodenní tak na jedné straně znamená **nejčastější formy jednání, nejčastější cesty, nejobývanější místa velmi často spojená s pocitem NUDY.** Kvantita zde vytěsňuje kvalitu. Každodennost je nenápadná, nevtíravá, neokázalá.
- **Z neznámého se v každodennosti stává známé,** nové se stává tradičním (vyprazdňování času v moderní továrně, analogie každodennosti je běžící výrobní pás).

- Současně je každodennost místem **bizarního** či **mysteriózního**.
- Můžeme mluvit o fantasmagorické povaze moderní každodennosti, kterou charakterizuje například zboží, jež **zakrývá lidské sociální vztahy**, a to ve fantastických formách vztahů mezi věcmi.
- K distinktivním rysům každodennosti patří zboží a jeho konzum. Typickou ukázkou jsou **výkladní skříně**.

DVOJITÁ PODOBA KAŽDODENNOSTI

- Každodennost zahrnuje perspektivu **individuálního, speciálního a současně i sdíleného.**
- Je zde zřejmý střet mezi **individuálním jednáním, formami rezistence, důrazu na individuální prožívání a**
- **rolí privilegovaných mocenských sociálních struktur, institucí a diskurzů.**
- Toto napětí ilustrují následujícími dichotomiemi:

- **utopie** / **dystopie**
- **kontrola** / **svoboda**
- **ideologie** / **běžná kultura**
- **nezávislost** / **závislost**
- **bezpečí** / **ohrožení**
- **aktivita** / **pasivita**
- **privátní** / **veřejné**
- **spotřeba** / **produkce**
- **běžné** / **speciální.**
- **naše** / **cizí**

DÍLČÍ SHRNUTÍ

■ KAŽDODENNOST zahrnuje takové formy života, které rutinně vnímáme jako **běžné, samozřejmé**.

1/ Každodennost jako terminus technicus zahrnuje pravidelně se opakující činnosti,

2/ „Každodenní“ se projevuje v **rutinách** či **rytmech** našeho jednání. Má jak **kognitivní**, tak i **emocionální** povahu. Jde o běžné činnosti i vztahy jak v domácím privátním světě, tak na pracovišti.

3/ které jsou nejen **dobře předvídatelné**,

4/ ale i jsou de facto **základem sociální reprodukce** individua, malých sociálních skupin i společnosti jako celku.

5/ Klíčovou roli v procesu této reprodukce hrají **nepsané normy a vzorce chování**, které se opírají o specifické formy vědění zakotvené v **běžném vědomí** („common sense“)

■ KAŽDODENNOST můžeme vnímat:

a/ v rovině repetitivní činnosti

b/ v rovině sporu mezi profánním a posvátným

c/ nebo se ji můžeme snažit subverzivně rekonstruovat

Každodenní svět představuje **zvykový prostor**, který se nám nemusí líbit, ale musíme v něm žít a jednat

CO NENÍ KAŽDODENNÍ ?

- výhra ve sportce (současně je ale princip loterie hromadným fenoménem, losuje se každou středu a neděli, pro velký počet lidí).
- výjimečná událost,
- přírodní katastrofa

TEORIE KAŽDODENNOSTI: TŘI PERSPEKTIVY

I./ KRITICKÁ

mladý Marx v Ekonomicko-filosofických rukopisech. Každodenní život se zde jeví jako **místo vhodné pro analýzu odcizení**, které je zde vnímáno jako klíčová dimenze života v kapitalistickém systému. (např. Lukács, Adorno, Horkheimer, Marcuse atd.). Uvedené studie tak **de facto varují před současnou vlnou romantizující daný fenomén** (např. de Certeau, Fiske apod.).

- **Freud a Marx** jinak velmi odlišní se scházejí právě v pohledu na každodennost. Pro oba jde o fenomén, který je současně reálný i nereálný. Naplněný:
 - a/ **imaginárními vytěsněnými obsahy** a současně fungující jako
 - b/ **opresivní, normativní korzet**, který nám každodenně diktuje, co smíme a co ne.
- **Marx v *Německé ideologii*** hovoří o každodennosti jako o **iluzivní reálné realitě, ideologii, která je ovšem produktem materiálního životního procesu společnosti**

II. TĚŠITELSKÁ, OPTIMISTICKÁ

Druhý přístup zahrnuje teorie běžné či populární kultury, respektive problematiku prožitků a představu o **možné resistenci** vůči tlaku moderní společnosti. De Certau, Fiske.

III. PSYCHOANALYTICKÁ

Třetí pak reprezentuje objektově relační teorie, která se soustředuje na základní paradoxy lidské kreativity (Winnicott). Každodenní kulturu dostáváme, **jsme do ní vrženi a současně ji i vytváříme.**

- Jinými slovy, paradoxní povaha každodenního života je dána tím, že je sice ve své podstatě kreativní, ale zároveň je k této své tvůrčí aktivitě slepý.

AD/ I. KAŽDODENNOST – SKEPTICKÁ VERZE

LEFÉBVRE vnímá každodennost jako dvojznačný fenomén. Rozlišuje

a/ „KAŽDODENNÍ“

b/ „KAŽDODENNÍ ŽIVOT“.

1/ V prvním případě má na mysli **autenticitu, aktivitu a originalitu**

2/ zatímco druhé označení pro něj symbolizuje **život v byrokratické společnosti kontrolované spotřeby**.

„Každodenní život“ nahradil či vytěsnil možnosti uvedené v první variantě, a to bez naděje na změnu. Je zde přítomná naděje či předpoklad možného naplnění potlačeného potenciálu svátku, slavnosti, karnevalu, o které hovoří například Michal Bachtin (1975).

V Lefebvrově pojetí je každodenní čímsi ryzím, nefalšovaným a současně i lživým a manipulativním. Jde podle něho o komplex aktivního a pasivního jednání, forem sociability a komunikace, které v sobě nesou vlastní spontánní kritiku.

ERVING GOFFMAN

- celostné Já je oddělitelné od rámce individuální každodennosti. Vidí každodenní život současně jako **divadlo** a **jeviště**, kde se situace, do kterých jsme zahrnuti odehrávají.
- Každodenní život je přístupný minimálně ze tří perspektiv:
 - a/**analytika/pozorovatele**,
 - b/**aktéra/herce** a
 - c/**publika**

- Vyjdeme-li z Goffmanna každé jednání se odehrává v rámci jistého interaktivního rámce-struktury, která si vynucuje a zahrnuje jisté předpoklady či konvence (zařízení domácnosti, oblečení apod).
- Lidské jednání se vždy do jisté míry **adaptuje na toto prostředí**,
- Jedinci se vždy snaží promítat do něho svůj obraz, a to tak že vybírají především to, **co jim umožňuje vypadat tak jak si přejí.**

Strukturu kde se odehrává toto jednání a přizpůsobování označuje Goffman jako **front region** - jeviště.

- Jednání, respektive jednotlivé aspekty, které mohou **diskreditovat jedince a jsou zde pocit'ovány jako nevhodné označuje jako back region** - zákulisí.
- Jedinci zde jednají jedinci způsobem, který se zásadně liší od jejich chování, které promítají na jevišti. Relaxují zde a tudíž **nemonitorují své jednání s tak intenzivní mírou** reflexivity typickou pro působení na jevišti. Hranice ale mnohdy nejsou zcela jasné.

- V některých případech může být zákulisí lokalizováno okolo periferie jeviště, tak, že herci se mohou snadno stáhnout ze své role v tomto prostoru.
- Je zde však nebezpečí, že tento prostor může být zahlédnut, uslyšen. Tato slabost hranic může být kompenzována vytvořením fyzických překážek. (dveře v restauraci oddělující jí od kuchyně).
- Cesta mezi jevištěm a zákulisím je často přísně střežena, jelikož zákulisí může kompromitovat obraz, který individua či organizace o sobě přejí zachovat.
- Zrodila se tak **sociologie průměrného člověka**. Kritika se týká především téměř výlučného zájmu o „expresivní formy“ chování a ignorace jeho vlastního obsahu.

AD2/ KAŽDODENNOST – OPTIMISTICKÁ VERZE

■ **Optimistickou verzi** konstrukce každodennosti zdůrazňující aktivní podíl sociálních aktérů reprezentuje Michel de Certeau ve své práci *The Practice of Everyday Life* (1984), kde opouští tradiční zájem o problematiku individua a **propojuje téma každodennosti se sférou populární či běžné kultury**, kterou nahlíží jako **místo potenciální opozice vůči dominantnímu tlaku společnosti**.

- Jeho pojetí představuje verzi „nového populismu“, která vidí v každodenním životě možnosti pro překonání limitů současné mocensky orientované politiky.
- De Certeau velmi optimisticky vykresluje možnosti, „**taktiky slabých**“, kteří jsou podle jeho názoru schopni odolávat mocenské „**strategii silných**“.

- Opoziční potenciál každodenního života vysvětluje metaforou „**partyzánské války**“, ve které se snažíme jako členové „publika“ uplatňovat jisté formy teroristického, tj. rezistentního jednání, „**taktiky**“ vůči dominující společnosti. Naše každodenní aktivity, světské praxe, které zahrnují domácí či rodinné chování, běžné hovory, ale i nakupování či vaření mají podle něho povahu „**taktiky „slabých“** bránící se „**strategiím silných**“.
- De Certeau (1984) hovoří o tzv. guerillové „**taktice slabých**“ namířené proti „**strategii mocných**“, kteří budují místa, kde mohou realizovat svou moc - města, nákupní střediska, školy atd. „Slabí“ si pak v rámci těchto prostorů vymezují svůj vlastní prostor, který defacto okupují.

- „Mocní“ kontrolují místa a zboží, které tvoří parametry každodenního života, ale vlastní „taktiky přežití“, respektive užívání zboží mají individuální charakter.
- De Certeau v dané souvislosti užívá i další metafory (např. **poaching - pytláčení**), prostřednictvím kterých se snaží zachytit povahu „taktiky“ „slabých“, respektive dynamiku každodennosti a směřuje tak ke **konceptualizaci způsobů, jak zacházíme v každodennosti s objekty a strategickými prostory sociálního života.**

- Jde de facto o **mechanismy resistance** vůči existujícímu sociálnímu řádu realizované na rozdíl od zjevných, více méně veřejných praktik politického charakteru, prostřednictvím nenápadné improvizace, pro kterou užívá termín „**la perruque**“.
- V případě televizního působení tedy „**strategie**“ **mocných zahrnuje kontrolu mediální agendy**, zatímco
- „**taktika slabých**“ se promítá do ovládnutí vlastního textu.
- Schopnost diváků reinterpretovat významy však není ekvivalentní diskurzivní moci centralizovaných mediálních institucí, které vytvářejí texty, jež divák interpretuje.

- De Certeau přirovnává každodenní život sociálních aktérů **aktivitě „chodců“**, kteří vytvářejí či splétají své vlastní cesty v pevně daných kulisách města, kde hledají jako na mapě svou cestu.
- **Vše, co činí, však podléhá kulturnímu uspořádání tohoto prostředí, ale zároveň je transformováno obrannou „taktikou slabých“.**
- De Certeau vidí každodenní život jako modus operandi běžných sociálních aktérů. **Ztotožňuje každodennost s běžnou či populární kulturou podobně jako John Fiske.**

III./ Psychoanalytická objektově relační teorie,

upozorňuje na paradoxní povahu každodennosti.

**Využívá teorii symbolického významu tzv.
přechodného objektu.**

**Jde o takový objekt, o kterém si dítě myslí, že je
mezi ním samým a jinou osobou.**

V typickém případě jde o panenku nebo kousek látky, jež si dítě schovává jako poklad a používá jako utěšitele.

Podle Donalda Winnicotta **má dítě iluzi magické tvůrčí moci a potvrzuje tuto svou představu omnipotence magickým ovládním světa právě v podobě silného lpění na nějakém objektu, například hračce, o které se domnívá, že ji stvořilo.**

■ Dítě tak defacto takový přechodný objekt jednak samo vytváří, ale současně platí, že tento objekt existuje již před tímto tvůrčím aktem a čeká na to, až bude obsazen. Winnicott tak upozorňuje na skutečnost, že zde máme dvě možnosti:

1/ jedna předpokládá, že dítě objekt vytvořilo samo,

2/ druhá vychází z toho, že jej pouze našlo.

- Jde o klíčovou otázku týkající se jádra problematiky každodenního života.
- Každodenní kulturu dostáváme, jsme do ní vrženi a současně ji i vytváříme.
- Jinými slovy, paradoxní povaha každodenního života je dána tím, že je sice ve své podstatě kreativní, ale zároveň je k této své tvůrčí aktivitě slepý.
- Každodenní kultura je definována právě tímto paradoxem či dvojznačností.

- Každodennost znamená jak kreativní, aktivní praxi, tak jde současně o aktivitu, která je podmíněna jistou psychickou „kapacitou“, či řečeno s Pierem Bourdieu, symbolickým kapitálem.

Komponenty uvedeného paradoxu

NALEZENÝ/VYTVOŘENÝ OBJEKT

významy vynucené nebo významy vytvořené

pasivní nebo aktivní forma recepce

VYTVÁŘEJÍ KONSTANTNÍ NAPĚTÍ

ZÁKLADNÍ DICHOTOMIE CHARAKTERIZUJÍCÍ MODERNÍ KAŽDODENNOST

■ Speciální-----Obecné

■ Sociální jednání-----Sociální struktura

■ Cítění/Zkušenost-----Diskurzy/Instituce

■ Odpor-----Moc

■ Mikroanalýza-----Makroanalýza

HLAVNÍ NAPĚTÍ CHARAKTERIZUJÍCÍ VZTAH TV A KAŽDODENNOSTI

- **utopie** / **dystopie**
- **kontrola** / **svoboda**
- **ideologie** / **běžná kultura**
- **nezávislost** / **závislost**
- **bezpečí** / **ohrožení**
- **aktivita** / **pasivita**
- **privátní** / **veřejné**
- **spotřeba** / **produkce**

ÚKOL: Pokuste se analyzovat každodenní narativní strukturu filmu *ECCE HOMO HOMOLKA*.

Filmové studio Barrandov, 1969, režie: Jaroslav Papoušek. za pomoci níže uvedených otázek

- 1/ Kde jsou ve filmu patrná uvedená napětí?
- 2/ Jak a kde se zde pracuje s repetitivními činnostmi, jak jsou využívány při rozvíjení narace?
- 3/ Lze v textu najít výše zmíněný spor mezi posvátným a profánním?
- 4/ Je zde naznačena nějaká forma subverze každodenního státu quo?
- 5/ Jde tedy o potvrzení konformního nebo rezistenčního pojetí každodennosti?
- 6/ Kde lze zachytit uplatňování „taktik slabých“ vs. „strategie mocných“

- **FUNGUJE KAŽDODENNOST JAKO CVIČIŠTĚ KONFORMITY NEBO JE PROSTOREM REZISTENCE?**

